

היבטים לשוניים בפרשת בהעלותך עו

דקדוקי קריאה וטעמים והדרכה לקורא בפרשת בהעלותך בהפטרה ובראשון של שלח

ח ב **בַּהֲעֹלֹתְךָ**: העמדה קלה בה"א ובלמ"ד והת"ו בשוא נע, יש לקרא: בה-על-תך
ח ו **הַלֹּוִים**: הלמ"ד בשווא נח לאורך כל הפרק ולאורך כל המקרא כולו
ח יג **וְהַעֲמַדְתָּ**: העמדה קלה בה"א
ח יד **וְהָיוּ לִי**: טעם נסוג אחור לה"א
ח טו **וְאַחֲרֵי-כֵן**: העמדה קלה באל"ף והח"ת אחריה חטופה ולא בשווא נח
ח יח **וְאַקַח אֶת-הַלֹּוִים**: כך היא ההטעמה הנכונה¹
ח כד **לְצִבָּא**: הבי"ת רפויה
ח כה **מִצִּבָּא**: הצד"י בדגש חזק ובשווא נע
ט ב **וַיַּעֲשׂוּ**: הוא"ו בשווא נע, וא"ו החיבור בלשון עתיד. **אֶת-הַפֶּסַח**: הפ"א קמוצה על אף שאינה מוטעמת באחד המפסיקים העיקריים הקיסרים: אתנח או סו"פ
ט ג **וְכָל-מִשְׁפָּטָיו**: כ"ף ראשונה בשווא נח למרות הקושי
ט ח **וְאַשְׁמְעָה**: המ"ם בשווא נע ובמלרע. **מֶה-יֵצֵא**: היר"ד ללא דגש ובשווא נע, כך במדויקים
ט י **כִּי-יְהִי-טָמֵא**: תיבת יְהִי מוקפת ולא במונח. **לִנְפֹשׁ**: הלמ"ד בקמץ, לא בשוא. **וַעֲשֵׂה פֶסַח**: טעם נסוג אחור לע"ן, כן הדבר גם בהמשך פס' יד
ט טו **כִּמְרֹאֶה-אֵשׁ**: יש להקפיד על הפרדת התיבות
ט יז **יִשְׁכֵּן-שָׁם**: הכ"ף בקמץ קטן
ט יט **וּבְהֶאֱרִיךְ**: הבי"ת בשווא נח והעמדה קלה בה"א, יש לקרוא ובה-אריך
י כ **וְעַל-צִבָּא מִטָּה בְּנִי-גֹד**: היחיד שמוטעם טפחא-מונח-אתנחתא
י לד **בְּנִסְעָם**: הנו"ן בקמץ קטן
י לה **קוֹמָה**: במלרע²
י לו **שׁוֹבָה**: במלרע. **רַבְבוֹת**: כאן המקום היחיד בתורה שהבי"ת בשוא נע (בכל מקרה לא בחטף!) בשאר המקומות – בשווא נח
יא א **וַיַּחֲר**: במלעיל. **וְתֹאכֹל**: במלעיל
יא ד **וְהִאֲסַפְסֹף**: האל"ף אינה נשמעת
יא ו **בְּלִתי אֶל-הַמֶּן עֵינֵינוּ**: יש להקפיד, כבכל מקום אחר במקרא, על קריאת העי"ן, אחרת זה משנה את המשמעות. כן הדבר גם בפסוק הבא **וַיַּעֲנוּ**, שאז יש בכך כדי לשוות משמעות הפוכה על פי תורה קדומה ההטעמה צ"ל **בְּלִתי אֶל-הַמֶּן עֵינֵינוּ**
יא ח **שָׁטוּ**: במלרע, זו הכרעה קשה. אבל נדמה שכן מפורש במנחת שי, אף שמביא את אור תורה המפקק, אבל גם הוא מוכן "לקבל אם זו קבלה". בחלק מהדפוסים, תלישא נוספת מעל השי"ן

¹ בתוכנת מפעל הכתר בר-אילן: **וְאַקַח אֶת-הַלֹּוִים** בניגוד לרוב ככל המקורות.

² התיבה שלאחריה פותחת באות גרונית (שם אדנות) והיא זו "שמושכת" אליה את ההטעמה של תיבה זו למלרע במקום מלעיל, וכן לגבי **שׁוֹבָה**

לסימון מלעיל. טַעֲמֹו: העי"ן בשווא נח, אין לבטא אותה כאילו היא מנוקדת בפתח או בחטף פתח
 יא יא לָמָּה הִרְעַתָּ לְעַבְדְּךָ וְלָמָּה לֹא-מָצַתִּי חֵן בְּעֵינֶיךָ: תיבת לָמָּה הראשונה מלרע והמ"ם
 רפויה; השנייה, מלעיל והמ"ם דגושה.³
 יא טו אֶת-עֲשֵׂה לִי: טעם נסוג אחור לעי"ן. הִרְגָּנִי: הה"א בקמץ קטן
 יא יז וַיִּרְדֹּתִי וּדְבַרְתִּי וְאַצִּלְתִּי וְשָׁמַתִּי: כולם במלרע!
 יא יח וְאֶל-הָעַם תֹּאמַר: כך היא ההטעמה הנכונה⁴
 יא כ לְזָרָא: במלרע
 יא כד וַיֵּצֵא מֹשֶׁה: תיבת מֹשֶׁה בזקף ולא ברביע
 יא כה וַיֵּאצֹּל: במלעיל האל"ף אינה נשמעת
 יא כו הָאֱהָלָה: ההטעמה באל"ף! בעניין זה הרחבנו בעבר⁵
 יא כז וַיִּגַּד: במלרע
 יא כח מִבְּחִרְיוֹ: הבי"ת בשווא נע. המנקד בפתח משנה משמעות
 יא כט הַמִּקְנָא: המ"ם בשווא נע, החטף המופיע בחלק מהדפוסים אינו אלא להורות על הנעת
 השווא
 יא לא וַיִּגְזוּ שְׁלֹוִים מִן-הַיָּם: יש להקפיד על הפרדת התיבות, בתיבת שְׁלֹוִים השי"ן שמאלית
 ובפתח ולא שוואית
 יב ב הֲלֹא גַם-בָּנֹו דְבָר: טעם טפחא בתיבת הֲלֹא
 יב ו בַּמִּרְאָה: האל"ף קמוצה בניגוד לפסוק ח וּמִרְאָה, שם האל"ף בסגול
 יב ח לְדַבֵּר בְּעַבְדִּי בְּמֹשֶׁה: טעם טפחא בתיבת לְדַבֵּר
 יב ט וַיַּחַר-אַף: העמדה קלה ביר"ד. וַיִּלְךָ: במלרע
 יב יא תִּשֵּׁת: במלרע
 יב יד וְאַבְיָה: בפשטא, לא בקדמא
 יב טו עַד-הָאָסָף: במקף לא במרכא
 הפטרת בהעלתך זכריה ב יד – ד ז:
 ב יד רָנִי: הר"ש בקמץ חטוף (קטן), הטעם בנו"ן מלרע. הִנָּנִי: הנו"ן בשווא נח
 ב טו וְשָׁכַנְתִּי: מלרע. וְהָיוּ לִי: טעם נסוג אחור לה"א. וַיִּדְעָתָ: העי"ן בפתח
 ב טז וּבְחָר: אין טעם נסוג אחור
 ג ז וְגַם תִּשְׁמַר אֶת-חֻצְרִי: טעם טפחא במילה וְגַם. מֵהַלְכִים: הה"א והלמ"ד בשווא: הראשון נח
 (נשמעת כה"א במפיק), והשני נע
 ד א כָּאִישׁ אֲשֶׁר-יַעֲזֹר מִשְׁנָתוֹ: טפחא במילה כָּאִישׁ ובמילה מִשְׁנָתוֹ דגש חזק בשי"ן (מלשון
 שינה)

³ ה'למה' הראשון מחובר בטעם מחבר לאות גרונית שמושכת את הטעם למלרע (השווה י לה-ו), השני מתנהג כמלת
 לָמָּה רגילה.

⁴ לפי סימנים ואחרים ההטעמה היא וְאֶל-הָעַם תֹּאמַר ברשימות "מאורות-נתן" מצוין שבכא"צ ההטעמה היא וְאֶל-הָעַם
 תֹּאמַר

⁵ די לציין שאין שום ספר בעולם שמסמן אתנח בלמ"ד! ואין לחוש לגרסתו של "איש מצליח"

ד ב וגלה: במפיק

ד ז חן חן: אין פסק בין התיבות

ראשון של שלח:

יג ג ראשי: הר"ש קמוצה

יג ח למטה אפרים: מוטעם במרכא-טפחא

יג יד בן-נפסי: הוא"ו בקמץ קטן

כ היש-בה: הו"ד בצירי ולא בסגול

קבלתי כמה הערות על פרשת השבוע מהרב ישראל ידידיה אני מביאן ברציפות.

- "וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמִּנְרָה מִקִּשָּׁה זָהָב עַד-יִרְכָּה עַד-פְּרָחָה מִקִּשָּׁה הָיָא" (ח,ד) – ולא "עלי". ואעפ"כ לכאורה לא ברורה המילה "עד" וכי ירכה ופרחה לא בכלל המנורה דברישא? ומסביר השפ"ח בדברי רש"י ש"עד" שכאן משמעו לשון "בין", פירוש שבין ירכה ובין פרחה – תהיה המנורה כולה וכל התלוי בה מקשה אחת. כמו כן בפרשת בא בפסוק "מִבְּכֹר פְּרָעָה הִישָׁב עַל-כִּסְאוֹ עַד בְּכֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחֲרֵי הָרָחִים" (שמות יא,ה) – שכל הבכורות לקו. ורש"י הביא כאן דוגמא נוספת "וַיִּבְעֶר מִנְדִּישׁ וְעַד-קָמָה וְעַד-כָּרֶם זֵית" (שופטים טו,ה) – ששמשון הבעיר בלפידים אשר בזנבות השועלים כל אשר לפלשתים בין גדיש ובין קמה ובין כרם זית. והרי הוא כמו עד ועד בכלל.
- "וַיִּכְבְּסוּ בְּגָדֵיהֶם וְהִטְהָרוּ" (ח,ז) – הפועל מבניין התפעל⁶ ובזמן עבר אלא שהוא מהפכת אותו לעתיד⁷, ההא בראשו היא הא של בניין התפעל, והטית באה דגושה במקום התיו של התפעל שנפלה. ובספר מכלל-יופי מוסבר שנקמצה ההא⁸ מפני שהמילה באה בסוף-פסוק, ואז גם נשתנה הפתח שהיה צריך להיות בטית לסגול – לתקון הקריאה.
- "וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ" (ט,ב) – הואו של "ויעשו" בשוא⁹ ולא בפתח, והפועל הוא בלשון עתיד. ואם היה בפתח אז היה לשון עבר, כי ואו פתוחה בראש המילה מהפכת את הזמן של הפועל מעתיד לעבר.
- "וַיַּעֲשֶׂה פֶסַח לַיִל" (ט,ט) – הפא רפה.¹⁰ אבל "וְאִם-כָּכָה | אֶת-עֲשֶׂה לֵי" (יא,טו) הלמד דגושה מדין אתי מרחיק¹¹.

⁶ ראב"ע.

⁷ ואפשר היה לומר שהוא בלשון ציווי (ואז מתאים גם לבניין התפעל וגם לבניין נפעל), ושהואו היא ואו החיבור, אך יותר מסתברים דברי המכלל יופי, בהתאמה לשאר הפעלים בפסוק.

⁸ שהיתה צ"ל בחטף פתח כמו "כִּי הִטְהָרוּ" (עזרא ו,כ), וכמו "וְהִטְהָרוּ וְהִחְלִיפוּ שְׂמֹלֵתֵיכֶם" (בראשית לה,ב) אע"פ שהוא בציווי.

⁹ שהוא ואו החיבור אלא שקשה את מה הוא מחבר והרי הוא בראש הפסוק? וראיתי לגי"ע החיד"א שמתייחס לשאלה זו בנחל קדומים (כאן אות ט). עיי"ש.

ולדידי נראה לפרש שבאה הואו במקום שין כאילו אמר וידבר וכי' שיעשו את הפסח. וכיוצא בזה ראיתי בספר ערוגות הבושם להמדקדק הגדול מוהר"ר שמואל ארקוולטי (בפרק שני, שימושי הוי"ו, אות י"ט) וי"ו במקום שיי"ן "אשר" – כמו "דָּבָר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה" (שמות כה,ב) ר"ל כאלו כתיב דבר אל בני ישראל שיקחו לי תרומה. וכן מונה לעיל (אות טו) וי"ו הסיבה – (כמו) "רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה" (דברים יז,טז), "וְלֹא יִרְבֶּה לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יִסּוֹר לְבָבוֹ" (שם פסוק יז). ור"ל שנותן טעם וסיבה למה שקדם כאילו כתוב שלא יסור לבבו. ועיין בפרש"י וברא"ם שם. וכן מצאנו בלשון רבותינו, לדוגמא: בבבא בתרא (ד). ואם בא לחתוך – חותך. מאי קאמר? הכי קאמר: שאם בא לחתוך – חותך.

ומצאנו בלשון המשנה הפוך מזה – "שאפר כירה מוכן הוא" (ריש מסכת ביצה) שהגמרא מפרשת (שם דף ה.) "ואפר כירה מוכן הוא". ואינו מקום יחיד. ועיין ברע"ב פרה פ"ה מ"ה וידיים פ"א מ"ב ד"ה שאין מצילין. שו"ר בתוס' יו"ט סוף פ"ז דעירובין סוד"ה "שאיין מערבין" שמונה עוד משניות כיוצ"ב.

(אחרי כתיב את זאת ראיתי בקול אליהו (ביצה) את דברי רבינו אברהם בן הגר"א ברב פעלים, שמסביר את "שאפר כירה מוכן הוא" באופן שלא באה שין במקום ואו. עיי"ש).

יֵאָה זְכַרְנוּ אֶת־הַדָּגָה אֲשֶׁר־נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנֹם אֶת הַקְּשָׁאִים וְאֶת הָאֲבִטָּחִים וְאֶת־הַחֲצִיר וְאֶת־הַבָּצְלִים וְאֶת־הַשּׁוּמִיִּם: פֶּרֶשָׁה וְטַבְעָה ד"ר מֹשֶׁה רַעֲנָן שַׁבַּת בִּשְׁבַּתוֹ בְּהַעֲלוֹתָךְ עוֹ

צילמה: תהילה רענן

תקנת עזרא

הקשר בין עם ישראל והשום המתואר בפסוק שבו פתחנו לא היה מאורע חד פעמי מוגבל לדור המדבר אלא מאפיין קבוע לפחות מימי עזרא ואילך. במשנה בנדרים (ג,י) אנו לומדים: "הנודר מעשבותי שבת אסור בישראל ואסור בכותים; מאוכלי שום אסור בישראל ואסור בכותים". מפרש רש"י (נדרים לא,א): "מאוכלי השום – בלילי שבת. אסור בישראל – דישראל רגילין לאכול שום מפני עונה שמקיימין מערב שבת לערב שבת ומרבה להם הזרע, כדאמר: 'אֲשֶׁר פָּרִיו יִתֵּן בְּעֵתוֹ' (תהלים א, ג) אלו תלמידי חכמים המשמשיין מטותיהן מערב שבת לערב שבת".

אכילת השום בליל שבת היא אחת מעשר התקנות שתיקן עזרא. יתרונו רפואיים נוספים של השום מופיעים בברייתא בבבא קמא (פב,א): "ת"ר, חמשה דברים נאמרו בשום: משביע, ומשחין, ומצהיל פנים, ומרבה הזרע, והורג כנים שבבני מעיים; ויש אומרים: מכניס אהבה ומוציא את הקנאה". השום מוכר כצמח רפואה במסורות עממיות רבות אך גם ברפואה הקונבנציונלית, ולא בכדי נזכרו בו בני ישראל לטובה יחד עם שאר הירקות.

גם בימינו ידוע השום כמאכל מעורר תשוקה (aphrodisiac). מחקרים רפואיים הוכיחו שעשום ממריץ את זרם הדם ומגרה את ייצור האנזים NOS - nitric oxide synthase) במיוחד בפרטים שאנזים זה נמצא אצלם בכמות נמוכה. לאנזים זה תפקיד ביכולת ההולדה. דברי הברייתא "ומרבה את הזרע" מוכחים בניסויים קליניים. לדוגמה, ניסוי שנערך על עכברים (מערכת הרבייה שלהם דומה לאדם). בניסוי זה ניתן לעכברים מיצוי מימי של שום כתוספת למזון במשך שלושה חודשים. נמצא שבחיות הניסוי חלה עלייה משמעותית במשקל צינורות הזרע ועלייה בספירת הזרע בהשוואה לחיות הבקרה. מחקר אחר מצא שמיצוי מימי של שום מגן מפני השפעתה המזיקה של חשיפה לזיהום עופרת וגורם לעלייה במשתנים השונים המבטאים את איכות הזרע.

א"ה: נראה שלרמב"ם עניין זה לא היה מוכר כל כך. וכן הוא כתב בפירוש נדרים פרק משנה ד, וזוהי דרכם לאכול שום בלילי שבתות וזבתחלת הלילה לפי שזוהי עוזר להם לתשמיש **לפי מאכליהם וארצם**. וכבר ידעת שיעונת תלמידי חכמים מלילי שבת ללילי שבת, נוסף לכך שזשבת עיצמו חובה להתענג בו בכל אופן מאופני העונג לכל אדם¹⁰.

תכונות רפואיות

יתרונותיו הרפואיים של השום מיוחסים לתרכובות הנכללות בשתי קבוצות עיקריות: פלבנואידים (בעבר הם נקראו בשם הכולל "ויטמין P") ותרכובות

¹⁰ ואין דגש של אתי מרחיק מפני שההא של מילת "עשה" היא שורשית. א"ה: יש כלל שאין דגש של דחיק ואתי מרחיק בל"א ול"ה.

¹¹ א"ה: הכלל הוא רק בעבר ולא בבינוני.

¹² השווה ללשונו במשנה תורה שבת ל יד תשמיש חמטח מעונג שבת הוא, לפיכך עונת תלמידי חכמים חבויים מלילי שבת ללילי שבת, ומותר לבעול בתולדה לכתחלה בשבת ואין בזה לא משום חובל ולא משום צער לה. והוצאת בשולחן ערוך אורח חיים רפ.

המכילות גפרית. מבין תרכובות אלו הוכחה בבירור, בצריכה נורמלית של שום, תרומתה של קבוצת תרכובות שהחשובה ביניהן היא האליצין (Allicin 70-80%) המקנה לשום את טעמו וריחו האופייניים.

האליצין פועל כנוגד חמצון יעיל ביותר ומכאן גם חלק גדול מחשיבותו הרפואית. התברר שלא האליצין עצמו הוא נוגד החמצון אלא חומצה סולפנית ונגזרות נוספות שהן תוצר פירוק שלו. מסתבר אם כן שיתרונותיו של השום וחסרונותיו כמדף ריה חזק ולא נעים תלויים באותו חומר. האליצין אינו קיים בשום לפני כתישתו ורק לאחר כתישה או אכילה מתקיימת ריאקציה כימית שבסופה הוא נוצר. התאים השלמים של השום מכילים נגזרת חסרת ריה של חומצת אמינו המכילה גופרית, הידועה בשם alliin. כאשר התאים מרוסקים, alliin בא במגע עם האנזים alliinase הנמצא בתאים שכנים והוא הופך לאליצין.

לאליצין יש השפעה אנטי-בקטריאלית והוא מומלץ גם היום כתרופה ביתית כנגד דלקת גרון. דוד מירלמן ומאיר וילצ'ק ממכון ויצמן גילו כי האליצין מנטרל שני אנזימים: ציסטאין פרומאין ואלכוהול דהידרוגנז. אנזימים אלה חיוניים לתהליכי חיים של חיידקים, פטריות, ונגיפים, כולל אלו הגורמים למחלות בגוף האדם, ונטרולם יכול למנוע או לעכב התפתחות של מחלות, דלקות וזיהומים. הגילויים האלה עשויים להביא לשימוש באליצין כתרופה נגד חיידקים שהתפתחה בהם עמידות לסוגי אנטיביוטיקה עושים. יכולת זו עשויה לספק הסבר לדברי הברייתא "והורג נים שבבני מעיים". "כנים" בלשון חז"ל אינם רק החרקים הידועים לנו בשם זה אלא יצורים קטנים אחרים. ייתכן אם כן שהכוונה לטפילי מעיים מסוגים שונים. מחקרים קליניים רבים שהתבצעו עם שיני שום או טבליות שום מוכיחים שלכמויות קטנות שלו יש השפעה משמעותית על מערכת ההובלה (מערכת הדם) בעזרת הפחתת רמת הכולסטרול ולחץ הדם ומניעת אגרגציה (הצמדות בקבוצות) של לוחיות הדם. מחקרים אפידמיולוגיים ומחקרים על בעלי חיים מצביעים על מעמדו של השום כמונע תופעות סרטניות ובמיוחד במעי.

במסכת גיטין (ס"ט,א) אנו לומדים שרבותינו הכירו את השום גם כתרופה לדלקת שיניים. על פי פירוש רש"י שם התרופה למחלת שיניים "פנימיים" הוא ראש שום בעל צלע אחת. יש לשחקו ולמרוח אותו אך ורק בעזרת ציפורן הבוהן על מנת שלא ייגע בבשר האדם. על פי הגמרא, השום הנוגע בבשר עלול לגרום לצרעת. מעניין שגם היום מזהירים לא לחשוף את העור לריכוז גבוה של שום משום שהוא עלול לגרום לגירויים בעור ובעיניים עד כדי כוויות חמורות על פני העור.

לתגובות ורישום לקבלת מאמרי צמחים ובעלי חיים על פי סדר הדף היומי:

raananmoshe1@gmail.com

יא ח שְׁמוֹ הָעֵץ מְקוֹם הַטְעָמָה בְּמִלָּה שְׁטוֹ נִדּוֹן כֵּאֵן בַּעֲבָר.

בספר אמת ליעקב מהרב יעקב קמנצקי ז"ל

כתב במנחת שי ז"ל: שהוא מלרע על

דרך הזרות כמו וסרו הצפרדעים כי שמו

אותי בבור וכו' עיי"ש. והנה כל אלה כשהן

סמוכין לאל"ף וה"א, וכן מצינו בוא"ו

המהפך בפעלי נחי ה"א — כשבא בעתיד

שהוא מלעיל, אבל כשהם סמוכים לאל"ף

וה"א הם מלרע, כמו וצפית אותם זהב

[שמות כ"ה פי"ג], או והבדילה הפרכת לכם

[שם כ"ו פל"ג], וכן למה הרעתה לעם הזה

[שם ה' פכ"ב], וכבר כתבנו כן כמה פעמים

בספר זה.

הרב יוסף קמנצקי נר"ו בן הרב נתן נר"ו בן רבי יעקב ז"ל שלח אלי מהספר אמת ליעקב על הנביאים. הערות השוליים הן של הרב יוסף נר"ו.

יִרְמְיָהוּ יֵאָדָה יִשְׁבֹּב עַל-עֲוֹנֹת אֲבוֹתָם הָרָאשִׁנִּים [בכ"י לנינגרד סימן תלישא כפול להורות על מלעיל¹³] מנחת-שי ד"ה שבו, כתב: בספר אחד ספרדי נכתב בצדו טעמו מלעיל כוי, יאבל 'שטו' (במדבר יא ח) מלרע, עיין מה שכתבתי בהעלותך (שם ד"ה שטו), עכ"ל. והיינו שם כתב ד"שטו" נמי לעיל, אלא דתלישא קטנה לעולם הנה מצוינת באות אחרונה כדי להכיר בין תלישא גדולה שהיא לעולם מצוינת באות ראשונה.¹⁴

אבל באמת אין זה מוזר¹⁵ מפני שהיא לפני אות גרונית וזה לעולם גורם לעשותו מלרע, כמו "וסרו הצפרדעים", כמו כן "שטו העם" לפני הה"א.¹⁶ אלא גם כאן הוא לפני עי"ן, שהרי כן מצינו (שמות י"ח י"א) "אשר זדו עליהם".¹⁷ אלא שיש לומר שכאן מקום לטעות שהוא מנחי למ"ד הה"א¹⁸ שהם מלרע.¹⁹

¹³ א"ה: יש עיגול על אמצע השי"ן והיא הערת מסורה שזו פעם יחידה שמלה זו מופיעה בראש הפסוק.
¹⁴ ז"ל המ"ש בפי בהעלתך: שטו – כתוב בסי פתח-דברי דף כי שהוא מלרע על דרך הזרות, כמו "וסרו הצפרדעים" (שמות חי ז'), "כִּי־שָׁמָּה אֲתִי בְּבוֹר" (בראשית מי ט"ו), וכ"כ האפודי בפי י"ו וספר רבי-פעלים. גם בספר ספרדי קדמון מסור עליו: לית ומלרע. ובעל אור-תורה כתב שאם קבלה נקבל, ואם לדין יש תשובה, שהתלשא קטנה שבסוף המלה אינה ראויה, שהיא מהטעמים שדרכם לבא בסוף המלה לעולם, אפי' כשהמלה מלעיל כמו "ויצר", "ויבן" דפי בראשית (בי, י"ט וכ"ב), ע"ש, ועי' מ"ש בירמיה ס"י י"א, עכ"ל. נמצא שיש פלוגתא אם "שטו" מלעיל או מלרע. הדעה הראשונה סוברת שהוא יוצא מן הכלל, שהרי פעלים מגזרת נחי עי"ן וא"ו (היינו שורש שע"ן הפועל היא אות וא"ו), כמו קום, שוב, מוש, בעבר נסתרים באים מלעיל, כמו "קָמוּ בְּנֵי וְיֹאשְׁרוּהָ" (משלי ל"א כ"ח), "כִּי־שָׁבָה מִדְּרַכְךָ הָרַעָה" (יונה ג' י'), "לֹא־מָשָׁה מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה" (במדבר י"ד מ"ד), ואילו שְׁטוֹ הוא מלרע, כמו וְסָרוּ הַצִּפְרָדִּים, כִּי־שָׁמָּה אֲתִי בְּבוֹר. ואילו הדעה השניה של האור-תורה סוברת שאכן וְסָרוּ הַצִּפְרָדִּים, וְכִי־שָׁמָּה אֲתִי בְּבוֹר הם יוצאים מן הכלל, אולם שְׁטוֹ היא באמת מלעיל, אלא שאין ניכר שהוא מלעיל כי התלישה קטנה לעולם בסוף התיבה. רבינו הוסיף הסבר בדברי האור-תורה למה באמת מצוינת תלישא קטנה על האות האחרונה לעולם.

¹⁵ שיטת רבינו היא למצוא כללים חדשים שלפיהם מתיישבים מקומות שהמדקדקים הקדמונים לא פענחו ואמרו שהם על דרך הזרות. כאן רבינו נותן כלל לפיו מתיישבים כל המקומות הנ"ל: וְסָרוּ הַצִּפְרָדִּים, כִּי־שָׁמָּה אֲתִי בְּבוֹר, שְׁטוֹ הָעַם וְלָקְטוּ, מדוע הם מלרע.

¹⁶ רבינו קבע את היסוד הזה לגבי הרבה מלים בתנ"ך – עי' מש"כ בבראשית כ"ו י' וכ"ב, שמות חי ז', שם כ"ה י"ג, ויקרא כ"ד ה' ד"ה ולקחת, במדבר י"א ח', שופטים ד' י"ח, ש"א כ' כ', להלן מ' ה'.
¹⁷ ושם נקראת מלת 'זדו' מלרע, הרי שאין הבדל בין האותיות הגרוניות אל"ף וה"א לבין עי"ן ובכולם לפי שיטת רבינו משפיעים הם על המלה שלפניהם שתהיה מלרע, וא"כ גם בפסוקנו שמלת יעלי היא אחרי מלת ישובי, היה לו לקרותה מלרע, ולמה כתב הספר הספרדי שהיא מלעיל? ועל זה תירץ רבינו כדלהלן.

¹⁸ נהוג לקרוא לשלוש אותיות השרשיות של כל פֶּעַל בשם יפ"א הפעלי (האות הראשונה), יעי"ן הפעלי (האמצעית) וילמ"ד הפעלי (האחרונה). ובאם האות האחרונה של השורש, דהיינו למ"ד הפעל, היא ה"א או אל"ף, קוראים לגזרת ההטייה של שורש כזה בשם נחי למ"ד ה"א או למ"ד אל"ף, דהיינו שילמ"ד הפועלי שהוא ה"א או אל"ף נחים בהרכבה מצורות ההטייה.

¹⁹ ר"ל, אם כאן היתה נקראת מלרע היינו טועים לומר שהמלה איננה משורש שוב, אלא משורש שבה, ולכן היא מלרע, כמו שמצינו בבראשית ל"ד כ"ט "וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבָה וַיָּבֹאוּ" וכמש"כ רש"י שם: שבו – לשון שביה לפיכך טעמו מלרע, עכ"ל. לפיכך נשארה המלה מלעיל כמשפט שרשי נחי עי"ן וא"ו מבלי שאות הגרונית הבאה אחריה תשפיע על נגינתה. ולגבי מלת 'שטו' כשהיא מלרע אין לטעות שהיא מנחי ל"ה משום שבמקרא אין שורש שטה (בשי"ן ימנית) בפעלים כלל כי אם בלשון חז"ל. [וצ"ע בבראשית כ"ו כ"ב, שביאר רבינו שם שהמלה "רבו", משורש ריב, היא מלרע משום העי"ן שבא אחריה במלת יעליה, והרי יש שורש רבה שהוא מנחי ל"ה שיכולים לטעות בו בגלל ההטעמה מלרע].

יב א סוף הפרשה מעשה מרים ותדבר מרים ואהרן במשה על־אדות האשה הכשית אשר לקח כִּי־אִשָּׁה כְּשִׁית לָקַח: דפי בר אילן בהעלותך עו יאיר ברקאי²⁰

ויחר־אף ה' בם וילך: והענין סר מעל האהל והנה מרים מצרעת בשלג ויפן אהרן אל־מרים והנה מצרעת: (פס' ט-י)...

ויאמר ה' אל־משה ואֶבְיָה יֶרֶק יֶרֶק בְּפִיָּה הֲלֹא תִפְלֵם שְׁבַעַת יָמִים תִּסָּגֵר שְׁבַעַת יָמִים מִחוּץ לַמִּחֲנֶה וְאַחֵר תֵּאָסֶף: (פס' יד).

במה אנו אמורים להתמקד בקיום זכירה זו? הדעת נותנת, שהלקח הנלמד מעונשה של מרים הוא הצורך בזהירות הרבה שיש לנהוג בדיבור על הזולת, כפי שנלמד מסמיכות הפסוקים בספר דברים (כד:ח-ט):

הַשֹּׁמֵר בְּנוֹעַה־הַצִּרְעָתָה לְשֹׁמֵר מֵאֵד וְלַעֲשׂוֹת כָּל־אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ אֵתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כִּי־אֲשֶׁר צִוִּיתֶם תַּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת: זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר־עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמַרְיָם בְּדֶרֶךְ בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: **רש"י הירש:**

זו אזהרה לזכור תמיד את המאורע המסופר בבמדבר יב: מרים הנביאה החליפה דברים בארבע עיניים עם אהרן אחיה על משה שהוא אחי שניהם; דברים אלה לא היו נקיים מלשון הרע ומהתנשאות, ולפיכך נגעה בה אצבע אלהים וסימנה אותה בנגע לעיני כל העם. אזהרה זו מעידה לכל הדורות על המשמעות המוסרית גרידא של תורת הנגעים, כי הנגעים לא באו אלא להזהיר את האדם ולטהר אותו ממידות רעות ומעבירות חברתיות. יחד עם זה אזהרה זו מזכירה את חומרת האחריות על מלה הגובלת בלשון הרע, שהרי אפילו למרים לא ויתרו על כך משמים, אף על פי שלא אמרה את הדברים מתוך כוונה רעה...

לדבריו, הציווי העיקרי הוא לזכור שהנגעים באים על האדם בשל כשלים בהתנהגותו המוסרית, ואיסור לשון הרע הוא אחד מהחמורים שבהם.

הרמב"ן, אינו מסתפק במשמעות המוסרית המתבקשת מזכירת סיפור מרים, אלא לומד מכאן את איסור לשון הרע, ומונה אותו במניין המצוות, כעולה מפירושו על אתר (דב' כד:ט):

ומכאן נראה שרבותינו יעשו אותה מצוה, **לא ספור ועצה בלבד להינצל מן הנגעים**. ואיך יתכן שלשון הרע שהוא שקול כשפיכות דמים לא תהיה בו בתורה לא תעשה גמור או לאו הבא מכלל עשה, אבל בכתוב הזה אזהרה גדולה בו, להמנע ממנו בין בגלוי בין בסתר בין במתכוין להזיק ולהבזות בין שאין מתכוין להזיק כלל. **וזו מצוה מכלל תרי"ג מצוות**.²¹ אפשר גם לסבור שעונשה של מרים בא להזכירנו את הצורך בהסגרת כל מצורע מחוץ למחנה, ללא הבדל בין אדם מכובד לפשוט. דהיינו, שזכירת מעשה מרים היא בעיקר לצורך לימוד ההלכה המתחייבת, ולא דווקא לצורך הפקת לקח מוסרי גרידא, אותו מדגיש הרש"י הירש. אך, על כך כבר הגיב **המלבי"ם**, בפירושו על דברים (כד:ח):

הרשב"ם ואחריו נמשכו כל הפשטנים לפרש שצוה ה' לעשות בצרוע כדין שיסגר וישב מחוץ למחנה. ולא ישאו לו פנים אפילו הוא מלך כנודע מעוזיהו המלך (דבה"י ב כו:טו-כא), וזה שהסמך לפרשה זו זכירת מרים, שאף שהיתה אחות משה ואהרן והעם היו נחפזים ללכת, ועם כל זה נסגרה שבעת ימים והעם לא נסע.

אבל אחר העיון לא יתכן כדברי הפשטנים מפני ג' דברים:

א' - שאם כן היה נאמר: השמר בצרוע ומדאמר **"בנגע"** משמעו **שהצווי על הצרוע שישמור בצרעת**.

ב' - שהסגר מרים לא בשביל הצרעת היה, כי צרעתה היה גדול כל כך עד שאילו לא נרפאת מיד היתה מתה, כדכתיב: **"אֶל־נָא תְּחִי כָמֶת"** (במ' יב:יב) וכאשר משה התפלל עליה תיכף נתרפאה, וההסגר היה מטעם הנאמר שם ואביה ירק וגו' **שהיה רק כדרך נזיפה**.

ג' - אם **"אֲשֶׁר עָשָׂה"** יורה על ההסגר היה צריך לומר: אשר צוה ה' לעשות למרים, כי העונש אשר לא יבוא ע"י מעשה אדם יקרא שה' עשה, כמו: **"אֲשֶׁר עָשָׂה... לְפָרְעֹה"** (שמ' יח:ח), אבל ההסגר הנעשה ע"י בני אדם לא שייך לומר **"אשר עשה"** רק אשר צוה ה'.

ומכאן מסקנתו היא:

לכן בהכרח שזכירת מרים יורה על הצרעת בעצמו, שהיה ע"י שדברה במשה לשון הרע, ובהכרח שהוא אזהרה על הנהגת המצורע.

²⁰ ד"ר יאיר ברקאי, ראש המכללה האקדמית הדתית למורים ע"ש הרא"מ ליפשיץ בירושלים.
²¹ למסקנה דומה הגיע אף רבינו בחיי: **"זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמַרְיָם"**. זו מצות עשה על ענין לשון הרע, יאמר: שנזכור לשון הרע של מרים והעונש שאירע לה על שדברה במשה, וחל עליה עונש הצרעת, ולכן נסמך פסוק זה לפסוק שלמעלה שאמר: השמר בנגע הצרעת, ואם כן הכתוב אזהרה על לשון הרע, והוא לאו הבא מכלל עשה".

דהיינו, המלב"ם דוחה את דעת המפרשים המעמידים במרכז זכירת מעשה מרים את הסגרתה. תחת זאת הוא מתמקד בנגע הצרעת ובהנהגת המצורע, שעליו להישמע לכוהנים ושישמר לא נסות להסיר את סימני הצרעת בעצמו.

נושא נוסף הכלול במצוות זכירת מעשה מרים הוא הגמול למרים. זכויותיה רבות, והשאלה היא האם ה' לא התחשב בהן בעת מתן עונשה?

אף כאן אפשר להגיע למסקנות שונות: דרך אחת היא, כפי שכבר הזכרנו, שאין נשיאת פנים בעונש לשון הרע,²² והאדם צריך ללמוד מעונשה של מרים קל וחומר על עצמו. הרמב"ן, שם, כותב:

יצוה במצות עשה שנזכור העונש הגדול שעשה ה' לצדקת הנביאה, שלא דברה אלא באחיה גמול חסדה אשר אהבתו כנפשה, ולא דברה בפניו שיבוש, ולא בפני רבים, רק בינה לבין אחיה הקדוש בצנעה, וכל מעשיה הטובים לא הועילו.²³

אך ישנה גם דעה שונה, המופיעה בספרי במדבר פרשת בהעלותך פסקא קו:²⁴

"תסגר", הקדוש ברוך הוא הסגירה והקב"ה טימאה והקב"ה טיהרה. שבעת ימים והעם לא נסע, ללמד שבמידה שאדם מודד בה מודדים לו; מרים המתינה למשה שעה אחת שנאמר

"וַתַּעֲצֵב אֶחָתוֹ מִרְחָק" (שם' ב:ד), לפיכך עיכב לה המקום שכינה וארון, כהנים ולוים

וישראל, ושבעה ענני כבוד, שנאמר: "וְהָעָם לֹא נָסַע עַד־הָאָסָף מִרִּים" (במ' יב:טו).²⁵

עונשה של מרים מפנה אותנו להתבונן במשמעויות השונות הנלמדות מיחסו של ה' לנענש. זכירת מעשה מרים אינה מוקדשת רק לעיון בנגע הצרעת ולעניין חטא לשון הרע, אלא גם לתגובתו האוהדת והמכבדת של העם שלא נסע עד שובה, וכן לזכויותיה המרובות של מרים העומדות לה בעת ריצוי עונשה.

על בסיס הפסוק "בְּקִשׁוֹ אֶת ה' כָּל עֲנֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר מִשְׁפָּטוֹ פָּעַל בְּקִשׁוֹ צֶדֶק בְּקִשׁוֹ עֲנָה אוֹלִי תִסְתָּר בְּיוֹם אָף ה'" (צפ' ב:ג) נמצא דיון ביבמות (עח ע"ב), ומובאים בו מספר מקרים בתנ"ך, שמהם למדו חז"ל שבעת משפטו של אדם על מעשה רע שכשל בו, מועלות זכויותיו והן משפיעות על גזר דינו. רש"י מבאר שם את הפסוק בצורה הבאה: "בְּאֲשֶׁר מִשְׁפָּטוֹ - במקום שדינים האדם שם מזכירין פועל צדקותיו."

נמצאנו למדים, שבעת קיום המצווה של זכירת מעשה מרים, אפשר להגות גם במשקל שיש לזכויותיו של האדם כשהוא נמצא בעת צרה, כמו גם ביחס העם למרים בעת צרתה.²⁶

יב ד נִיאָמַר ה' פִּתְאֹם אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־מִרְיָם צֹאוּ שְׁלֹשְׁתֶּכֶם אֶל־אֶהֱל מוֹעֵד בספר אמת ליעקב מהרב יעקב קמנצקי ז"ל מעיר על זה.

פירש"י וז"ל: נגלה עליהם פתאום והם

טמאים בדרך ארץ והיו צועקים מים מים ס"ז ע"ב]: וכל זכ לרבות בעל קרי, וצ"ע¹¹.

וכו'. לכאורה תמוה – היאך נכנסו סמוך גם צ"ע לע"ע איך הזדקקו הלויים

לאהל מועד, הא קי"ל דבעל קרי משתלח לנשותיהם¹². ואפשר שנשי הלויים היו להם

לחץ מב' מחנות כדאמרינן בפסחים נדף אהלים בתוך מחנה ישראל, וצ"ע.

הצרות 11, 12

11. עיין במשך חכמה [להלן פסוק י"ד] שכבר עמד על זה, ועיי"ש מש"כ.

12. עיין מרומי שדה להנצי"ב עמ"ס יומא נדף ו' ע"א ד"ה מביתן. שעפי"ד שם שפיר מתיישבת קושיא זו.

משך חכמה בסוף הפרשה: הענין, דהיו טמאים מדרך ארץ, והיו צועקים "מים!" [רש"י].

ובכל זאת קראם השם פתח אהל מועד, אף דטבול יום²⁷ דבעל קרי משתלח חוץ למחנה

²² בספרי זוטא פרק יב, ישנה דעה שאף אהרן לקה: "אהרן ומרים שניהם דברו ושניהם לקו ולא פרסם אלא מרים שנאמר והנה מרים מצורעת כשלג מפני שהתחילה בדבר".

²³ אף כאן רבנו בחיי כותב דברים דומים: "מרים הצדקת הנביאה שלא דברה אלא באחיה, והיתה גדולה ממנו וגידלה אותו ומסרה נפשה עליו בענין היאור, ודברה שלא בפניו, נעשה עונש גדול על דיבור כזה ולא הועילו לה כל זכויותיה מן העונש".

²⁴ או בלשון רש"י על פסוק טו: "והעם לא נסע - זה הכבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך היאור, שנאמר (שם' ב:ד) וַתַּעֲצֵב אֶחָתוֹ מִרְחָק וגו'".

²⁵ וכן בספרי זוטא (יב, פסוק טו).

²⁶ והשוו' ליכט, פירוש על ספר במדבר, ב, ירושלים תשנ"א, עמ' 63: "ייתכן שאין כוונת הסיפור אלא להשיענו עד כמה נהגו כבוד במרים".

²⁷ נביא אינו יכול לקבל נבואה אם יש עליו 'טומאה היוצאת מגופו'. ולכן אהרן ומרים טבלו כשקיבלו התראה שהנבואה עומדת להגיע אליהם.

שכינה²⁸, ובעל קרי [שלא טבל] משתלח חוץ לשני מחנות. בכל זאת התירן הש"י, לא על פי הוראת שעה, רק כי כל זמן שהוגללו הפרוכת מותרים זבים ומצורעים ליכנס, יעויין מנחות צה, א בשם ר' אליעזר. והנה בירושלמי שבת (פרק) כלל גדול הלכה ב: מה בנין היה במשכן? (שהיו נותנין קרשים על גבי אדנים). ולא לשעה היתה. א"ר יוסי, מכיון שהיו חונים ונוסעים על פי הדיבור, כמי שהיא לעולם. א"ר יוסי בי רבי בון, (מכיון שהבטיחן הקדוש ברוך הוא שהוא מכניסן לארץ, כמי שהוא לשעה, עכ"ל הירושלמי). ואם כן, כאן דכבר הריעו ונסעו המִחְנוֹת הַחֲנִים קִדְמָה (במדבר י, ה) [כמבואר ברשב"ם בשם המכילתא, יעויין שם] והגיע הזמן ליסע, כמו דפרקו את אהל מועד, ובטלה קדושת המחנות. וכי האי גונא אמר בפרק קמא דמנחות דף ח, א: משפרקה נפרש לחמה, הלחם פסול ומקטיר עליו את הבזיכין. אמר ר' אלעזר: לא פרקה ממש, אלא כיון שהגיע זמנה לפרוק, אף על פי שלא פרקה, כמי שפרקה דמיא - שבטל הקביעות, דכל עיקר הקביעות הוא משום ש"על פי ה' יחנו" [וכן מבואר בעירובין נה, ב]. וכיון דכבר על פי הדיבור הגיע זמן לפרק, בטלה קדושת המחיצות. אבל כיון שהשם צוה לחנות, שוב כמאן דקבוע דמי, ושוב הדירה [=חזרה] קביעות המחנה "ותסגר מחוץ למחנה". ע"כ המשך חכמה. לעניין הקושיא השנייה 'איך הזדקקו' יתכן שמחנה לוייה שאסור לזבים אינו מקום מגורי הלויים.

פֶּן לַחֲכָם וְיַחֲכֶם-עוֹד

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com
הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע שם): <http://www.ladaat.info/asp/gilyonot>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה
<http://www.otzar.forum.org/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אם אתה מתעניין
בהבטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל געושיאם לשוניים
בכתובת: maanelashon@gmail.com
☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ☺

²⁸ פסחים צב א ואמר רבי יוחנן: **דבר תורה אפילו עשה אין בו**, שנאמר ויַעֲמֵד יְהוֹשֻפֵט בְּקֶחֶל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם בְּבֵית ה' לִפְנֵי הַחֹצֵר הַחֲדָשָׁה (דברי הימים ב, כ, ה). מאי חצר החדשה - שחדשו בו דבר, ואמרו: טבול יום לא יכנס במחנה לוייה. לפי זה לא קשה כלל הקושיא על היתרם להכנס למחנה שכינה. וגם קושיית האמת ליעקב על בעל קרי שהוא לעניין זה כוב, אינה קשה כלל כי כאן ברור שטבלו.